

Identifying and classifying the opportunities for starting agribusinesses: a delphi method study

Hossein Mehdizadeh¹ | Nematollah Shiri^{2*} | Mohammad Hossein
Mohmedi Kartalaei³

¹Assistant Professor, Department of Entrepreneurship and Rural Development, Ilam University, Ilam, Iran

²Assistant Professor, Department of Entrepreneurship and Rural Development, Ilam University, Ilam, Iran, Email: n.shiri@ilam.ac.ir

³M.A. student of Entrepreneurship, Department of Entrepreneurship and Rural Development, Ilam University, Ilam, Iran

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:
Received: 20/02/2022
Revised: 13/03/2022
Accepted: 11/04/2022

Keywords:
Agricultural
Entrepreneurship
Agribusinesses
Entrepreneurial
Opportunities
Masjed-Soleiman County

ABSTRACT

Given that agriculture is the second economic resource of Iran; therefore, the development of agribusinesses can increase productivity, value creation, and social welfare in society. Considering that identifying opportunities is one of the important stages of the entrepreneurship development process, the present study was conducted with the aim of identifying and categorizing opportunities for starting agribusinesses in Masjed-Soleiman County. This qualitative research was performed using the Delphi technique. The members of the Delphi panel included 20 agricultural experts and entrepreneurs in Masjed-Soleiman County, who were purposefully selected using the snowball technique. Data analysis was performed using content analysis methods, continuous comparison and also, calculation of frequency distribution tables, agreement percentage and Kendall coefficient in the form of SPSS software version 27. After three rounds, 30 opportunities to start agribusinesses were identified in Masjed-Soleiman County. After rewording the nature and origin, the opportunities identified in the four categories of "opportunities in the field of agriculture and horticulture", "opportunities in the field of animal and aquatic sciences", "opportunities for design and packaging of agricultural products" and "opportunities for production and processing of agricultural products" were classified. The results of the ranking showed that "cultivation of medicinal plants", "fish farming in the margins of Masjed-Soleiman dams in cages", "packaging of livestock products such as curd and other similar products" and "processing of medicinal plants" are the most important opportunities for starting agricultural businesses in The city was Masjed-Soleiman County. Policymakers, managers and job seekers in the agricultural sector can use the results of this study as a guide for starting and developing entrepreneurial agricultural businesses.

Cite this article: Mehdizadeh, H., Shiri, N., Mohmedi Kartalaei, M.H. 2022. Identifying and classifying the opportunities for starting agribusinesses: a delphi method study. *Journal of Studies in Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development*, 9 (1), 73-88.

© The Author(s).

DOI: 10.22069/JEAD.2022.19924.1573

Publisher: Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

شناسایی و دسته‌بندی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی: کاربرد روش دلفی

حسین مهدی‌زاده^۱ | نعمت‌اله شیری^{۲*} | محمدحسین مهدی کرتلایی^۳

۱. استادیار گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشگاه ایلام

۲. استادیار گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشگاه ایلام، رایانامه: n.shiri@ilam.ac.ir

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته کارآفرینی - کسب و کار جدید، گروه کارآفرینی و توسعه روستایی، دانشگاه ایلام

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	نظر به این که کشاورزی دومین منبع اقتصادی کشور است؛ بنابراین، توسعه کسب و کارهای کشاورزی
مقاله کامل علمی - پژوهشی	می‌تواند سبب افزایش بهره‌وری، ارزش‌آفرینی و رفاه اجتماعی در جامعه شود. از آنجایی که شناسایی فرصت‌های کارآفرینی یکی از مراحل مهم فرآیند توسعه کارآفرینی است، پژوهش حاضر با هدف
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۱	شناسایی و دسته‌بندی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۲	(استان خوزستان) انجام شد. این پژوهش کیفی با بهره‌گیری از تکنیک دلفی انجام شد. اعضای پانل دلفی
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۲	شامل ۲۰ نفر از متخصصان و کارآفرینان حوزه کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان بودند که به صورت هدفمند و با استفاده از تکنیک گلوله برفی انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از
واژه‌های کلیدی:	روش‌های تحلیل محتوا، مقایسه مستمر و همچنین، جداول توزیع فراوانی، درصد توافق و ضریب کندال
کارآفرینی کشاورزی	در قالب نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد. پس از انجام سه دور، تعداد ۳۰ فرصت برای راه‌اندازی
کسب و کارهای کشاورزی	کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان شناسایی شدند. پس از بررسی ماهیت و منشأ،
فرصت‌های کارآفرینی	فرصت‌های شناسایی شده در چهار دسته «فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی»، «فرصت‌های حوزه
مسجد سلیمان	علوم دامی و آبزیان»، «فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی» و «فرصت‌های تولید و
	فرآوری محصولات کشاورزی» طبقه‌بندی شدند. نتایج حاصل از رتبه‌بندی نشان داد که «کشت گیاهان
	دارویی»، «پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجد سلیمان به صورت قفسی»، «بسته‌بندی محصولات دامی
	همچون کشک و دیگر محصولات مشابه» و «فرآوری گیاهان دارویی» مهمترین فرصت‌های راه‌اندازی
	کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان بودند. سیاست‌گذاران، مدیران و افراد جویای کار
	در بخش کشاورزی می‌توانند از نتایج این پژوهش به عنوان راهنمایی برای راه‌اندازی و توسعه کسب و
	کارهای کارآفرینانه کشاورزی استفاده کنند.

استناد: مهدی‌زاده، ح.، شیری، ن.ا.، مهدی کرتلایی، م.ح. (۱۴۰۱). شناسایی و دسته‌بندی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و

کارهای کشاورزی: کاربرد روش دلفی. *مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۹ (۱)، ۸۸-۷۳.

DOI: 10.22069/JEAD.2022.19924.1573

ناشر: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

© نویسندگان

مقدمه

امروزه بشر از یک سو با مقوله‌هایی هم‌چون ضرورت افزایش بهره‌وری، افزایش کیفیت خدمات، کاهش زمان و هزینه تحویل خدمات در تمامی عرصه‌ها و از دیگر سو با افزایش سطح توقعات، تغییر در سلیقه مردم و پیچیدگی‌های خاص زندگی در عصر جدید مواجه است. این در حالی است که افزایش جمعیت و ثابت بودن نسبی تعداد مشاغل و پست‌های موجود توجه جامعه‌شناسان و اقتصاددانان را به خلق فرصت‌های نو معطوف نموده است (Brettel et al., 2012). لذا این امر موجب شده در طول سالیان اخیر به کارآفرینی به چشم یک رفتار مطلوب نگریده شود و تلاش برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اکثر کشورها، توسعه آن به عنوان یک تغییر اجتماعی مطلوب باشد (زاللی و همکاران، ۱۳۸۹). بسیاری از تعاریف جدید کارآفرینی به‌طور چشمگیری بر تشخیص فرصت به منزله مهم‌ترین گام در فرآیند کارآفرینی تمرکز کرده‌اند (Singh, 2000). در این راستا، اساسی‌ترین پرسشی که در ذهن پژوهشگران کارآفرینی با رویکرد تشخیص فرصت مطرح می‌شود این است که «چرا، چه موقع و چگونه بعضی از افراد و نه همه آن‌ها فرصت‌ها را کشف و بهره‌برداری می‌کنند» (Bhagavatula et al., 2010). بدون شک شرایط محیطی نظیر فرهنگ، تحصیلات، فناوری، نظام حمایت اجتماعی و تئوری‌های موجود در هر منطقه نقش مهمی در شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه دارد (Eckhardt and Shane, 2003). این امر موجب شده برخی بر این باور باشند که شناسایی فرصت‌های موجود در فضای کسب و کار حین انجام فعالیت‌های روزمره مهم‌ترین قابلیت کارآفرینان موفق باشد (Moreno, 2006).

نظر به این‌که کارآفرینی، موتور و نیروی محرک رشد اقتصادی در جامعه است؛ لذا در سال‌های اخیر توجه به کارآفرینی، شناسایی و انتخاب فرصت‌های

مناسب برای ایجاد کسب و کار جدید اهمیت بسیاری پیدا کرده است؛ چرا که فرصت‌های کارآفرینی با رشد اقتصادی رابطه مثبتی دارند (Biranvand et al., 2019). توسعه کارآفرینی در گرو عوامل زیادی است که بی‌شک در میان این عوامل، شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا تشخیص فرصت اصلی‌ترین و اولین گام در فرآیند کارآفرینی به شمار می‌رود و بدون شناسایی فرصت عملاً کارآفرینی معنایی نخواهد داشت (خوش‌مرام، ۱۳۹۵). تشخیص فرصت به‌عنوان توانایی شناسایی ایده خوب و انتقال آن به کسب‌وکار به گونه‌ای که ارزش افزوده و درآمد تولید کند، تعریف شده است (Corbett, 2007). تشخیص فرصت‌های کارآفرینی گام مهمی در ایجاد و راه‌اندازی کسب و کارهای جدید به شمار می‌رود (Barringer, 2006). بنابراین، می‌توان ادعا داشت که شناخت فرصت‌ها یکی از بزرگ‌ترین عوامل توسعه کارآفرینی محسوب می‌شود و به عبارت دیگر می‌توان گفت کارآفرینی کشف فرصت‌ها است (Hansen et al., 2011).

امروزه چالش اشتغال یا موضوع کار و بیکاری نه تنها یکی از مهم‌ترین مسایل اجتماعی روز کشور به شمار می‌آید؛ بلکه با میزان رشد جمعیت در چند دهه گذشته می‌توان آن را از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی - اقتصادی در چند دهه آینده به حساب آورد (موحدی و چرختابیان، ۱۳۹۲). در این راستا، شهرستان مسجد سلیمان علی‌رغم برخورداری از چاه‌های نفت و گاز فعال و ذخایر ارزشمند و داشتن ظرفیت بالقوه برای اشتغال، از مناطق محروم کشور بوده و جوانان آن با مشکل بیکاری روبرو هستند (کاشانی، ۱۳۹۵). به گونه‌ای که بیشترین نرخ بیکاری را در استان خوزستان - به عنوان دومین استان بیکار کشور - دارد (گزارش مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). هم‌چنین، با در نظر گرفتن نسبت جمعیت شهرستان‌های استان خوزستان، شهرستان مسجد

سهل‌الوصول‌تری را نیز مطرح نمود؛ و آن عبارت از بهره‌گیری از دیدگاه‌ها و نظرات متخصصان، کارآفرینان و خبرگان منطقه در راستای شناسایی فرصت‌های موجود در شهرستان مسجد سلیمان است. بنابراین، پژوهش حاضر بر آن است با شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان، مبنایی را برای راه‌اندازی کسب و کارهای موفق در این حوزه در شهرستان مسجد سلیمان فراهم نموده تا به موجب آن علاوه بر دستیابی به مزایای ایجاد اشتغال، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، توسعه صادرات، ارتقای درآمدهای عمومی و توسعه گردشگری، زمینه‌های لازم برای توسعه کارآفرینی در ابعاد مختلف را فراهم نموده و در نتیجه جایگاه اقتصادی شهرستان، استان و در نهایت کشور را بهبود بخشد. بنابراین، هدف اصلی مطالعه حاضر شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان با بهره‌گیری از تکنیک دلفی می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

فرصت کارآفرینانه نوعی سرمایه‌گذاری امکان‌پذیر با سود بالقوه است که یکی از اهداف زیر را دنبال می‌نماید: ارائه محصول یا خدمتی جدید به بازار؛ بهبود محصولات و خدمات موجود؛ و یا تقلید از محصولات و خدمات سودآور در بازارهایی که هنوز به مرحله اشباع نرسیده‌اند (خوش‌مرام، ۱۳۹۵). کسب و کار عبارت است از حالتی از مشغولیت و به طور عام، شامل فعالیت‌هایی است که تولید و خرید کالاها و خدمات با هدف فروش آن‌ها را به منظور کسب سود، در بر می‌گیرد (رکابی، ۱۳۸۹). براساس منابع موجود کسب و کارهای مختلف به انواع کسب و کارهای خدماتی، صنعتی و کشاورزی تقسیم می‌شود. در این راستا، کسب و کارهای کشاورزی شامل کاشت، مدیریت، تولید و بازاریابی کالاهای کشاورزی نظیر دام و محصولات زراعی است. زمینه فعالیت

سلیمان بیش‌ترین میزان مهاجر فرستی را دارا می‌باشد که اصلی‌ترین دلیل مهاجرت جمعیت فعال این شهرستان، جستجوی شغل و فرصت اشتغال در دیگر استان‌های کشور است (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶). دلیل این امر وجود فرهنگ غلط کار در استان خوزستان در جهت جذب نیروی انسانی در صنایع نفت و گاز یا صنایع وابسته و تمایل به جذب در مشاغل دولتی و نیز عدم تمایل به کسب‌وکار در بخش خصوصی می‌باشد (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶). این امر موجب شده در شهرستان مسجد سلیمان به رغم فرصت‌ها و پتانسیل‌های بی‌شماری که در بخش‌های صنعت، خدمات و کشاورزی وجود دارد، عده زیادی از مردم در فقر و محرومیت به سر برند. در این راستا، نظر به این که بررسی‌های میدانی پژوهشگران نشان می‌دهد که شهرستان مسجد سلیمان دارای ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالایی در زمینه‌های مختلف کشاورزی است، ولی آن‌چنان که شایسته و بایسته است از این ظرفیت‌ها در جهت تولید محصولات و خدمات و همچنین اشتغال‌زایی در این منطقه استفاده نشده است. لذا انتظار می‌رود شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان بتواند بستر مناسبی را برای اشتغال بخش وسیعی از مردم این منطقه فراهم آورد. در این راستا، مطالعات مختلفی در خصوص تأثیر عوامل گوناگون بر تشخیص فرصت‌های کارآفرینی انجام شده است و هر یک از این مطالعات به تأثیر یک یا چند عامل اشاره نموده‌اند که در مجموع نتایج این مطالعات بیانگر آن است که فرد باید دارای گستره‌ای از ویژگی‌های خاص باشد تا بتواند فرصتی را تشخیص دهد. لذا اگرچه تلاش برای ارتقای قابلیت تشخیص فرصت‌های کارآفرینی در بین اهالی شهرستان مسجد سلیمان می‌تواند یکی از راه‌حل‌های برون‌رفت از مشکلات موجود باشد، اما می‌توان راه‌حل ساده‌تر و

فرآوری گیاهان دارویی، راه‌اندازی کارگاه اسانس‌گیری ترخون و احداث کارگاه بسته‌بندی و فرآوری خرما بالاترین اولویت‌ها در زمینه فرصت‌های کارآفرینی شهرستان گلباف بودند. اکبری و همکاران (۱۳۹۸) با بهره‌گیری از روش آمیخته اکتشافی به شناسایی و اولویت‌بندی فرصت‌های کسب و کار در منطقه آزاد تجاری ارس پرداختند. این محققان پس از شناسایی فرصت‌های کسب و کار در منطقه مورد مطالعه در قالب پنج حوزه کشاورزی، گردشگری، بازرگانی، خدماتی و صنعتی نسبت به اولویت‌بندی آن‌ها اقدام نمودند. نتایج نشان داد که فرصت‌های بازرگانی در اولویت نخست و فرصت‌های کشاورزی در اولویت آخر قرار دارند. در حوزه بازرگانی فرصت‌های کسب و کار در زمینه ایجاد پایانه صادراتی و بازرگانی، در حوزه خدماتی فرصت‌های کسب و کار در زمینه احداث مجتمع درمانی و توریسم درمانی، در حوزه صنعتی فرصت‌های کسب و کار در زمینه تولید سیستم‌های گرمایش خورشیدی، در حوزه گردشگری فرصت‌های کسب و کار در زمینه احداث هتل - آپارتمان و کمپینگ خانواده و در حوزه کشاورزی فرصت‌های کسب و کار در زمینه درجه‌بندی و بسته‌بندی میوه رتبه‌های اول را به خود اختصاص دادند. بخشی و همکاران (۱۳۹۶) با بررسی فرصت‌ها و زمینه‌های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان فردوس به این نتیجه رسیدند که مهمترین فرصت‌ها و زمینه‌های کارآفرینی کشاورزی مربوط به فعالیت‌های کاشت زعفران، احداث باغ انار، کوددهی مزارع، برداشت زعفران، آماده‌سازی بستر کاشت زعفران، عرضه علوفه به دامداری‌ها، وجین علف هرز مزارع و احداث واحدهای پرورش قارچ خوراکی می‌باشد. نیک‌رفتار و نصرتی‌فر (۱۳۹۶) با استفاده از روش پژوهش آمیخته، به تحلیل فرصت‌های کارآفرینی در گردشگری روستایی استان البرز پرداختند. در بخش کیفی فرصت‌های کارآفرینی

کسب و کارهای کشاورزی، مدیریت منابع، کشاورزی، حفاظت، دامداری و فروش است (شریف‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸). بر این اساس، می‌توان گفت فرصت‌های کسب و کارهای کشاورزی، در واقع مسائل و مشکلات و نیازهایی در بخش کشاورزی هستند که می‌توان از طریق راه‌اندازی یک کسب و کار آن‌ها را حل یا رفع نمود. به عبارت دیگر، حل مساله یا راهکار می‌تواند در قالب یک کسب و کار کشاورزی صورت گرفته و آن کسب و کار از این راهکار به درآمد یا اهداف خود برسد و برای آن کسب و کار منافع اقتصادی یا اعتباری یا هر ارزش مطلوب دیگری را به همراه داشته باشد (شیری، ۱۴۰۰). نظر به اینکه هدف مطالعه حاضر شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی است؛ لذا در ادامه به ذکر نتایج مطالعات داخلی و خارجی در این خصوص پرداخته شده است.

شیری و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی تحت عنوان «شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی تعاونی‌های دانشجویی در دانشگاه ایلام: راهنمایی برای توسعه تعاونی‌های کشاورزی و خدماتی» به روش دلفی انجام دادند. براساس نتایج پژوهش مهمترین فرصت‌های راه‌اندازی تعاونی‌های دانشجویی کشاورزی عبارت از «تولید، فرآوری، بسته‌بندی و فروش گیاهان دارویی و ادویه‌ای»، «پرورش میوه‌ها، سبزی و صیفی‌جات مزرعه‌ای و گلخانه‌ای»، «پرورش گل و گیاهان زینتی و آپارتمانی»، «فرآوری، بسته‌بندی و توزیع صحیح لبنیات حاصل از گاو‌داری‌های دانشگاه» و «تولید، بسته‌بندی، توزیع عسل (زنبورداری)» بودند. حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی فرصت‌های کارآفرینی در بخش کشاورزی»، فرصت‌های کارآفرینی را در چهار حوزه مختلف تولید، فرآوری، تجارت و زیرساخت در بخش کشاورزی شهرستان گلباف دسته‌بندی کردند. براساس نتایج این مطالعه فرصت‌های بسته‌بندی و

راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان با بهره‌گیری از روش کیفی به شناسایی این فرصت‌ها در منطقه مورد مطالعه پرداخته شده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ پارادایم در دسته پژوهش‌های آمیخته (کیفی-کمی) و با توجه به هدف کاربردی بود که به روش دلفی انجام شد. نظر به این که پژوهش حاضر به دنبال شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان به منظور کمک به مدیران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران استان خوزستان در جهت راه‌اندازی کسب و کارها در این بخش است، لذا در این مطالعه از روش «دلفی تصمیم‌گیری» بهره گرفته شده است. دلفی تصمیم‌گیری بیشتر در زمینه مسائل مهم روز و برای کمک و اطلاع‌رسانی به برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران دولتی و قانون‌گذاری کارایی دارد (ساروخانی، ۱۳۸۳). برخلاف روش‌های تحقیق پیمایشی، اعتبار روش دلفی به تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش نیست؛ بلکه به اعتبار علمی متخصصان شرکت‌کننده (اعضای پانل دلفی) در پژوهش بستگی دارد (پاشایی‌زاده، ۱۳۸۶). افراد مورد مطالعه (مشارکت‌کنندگان) در روش دلفی، افراد صاحب‌نظر (متخصص) هستند که به روش نمونه‌گیری هدفمند^۱ برای مطالعه انتخاب می‌شوند (احمدی و همکاران، ۱۳۸۷). دلیل این امر آن است که در پژوهش‌های کیفی (از جمله روش دلفی) بر خلاف پژوهش کمی که در آن پژوهشگران به دنبال نمونه‌ای معرف جامعه هستند تا بتوانند یافته‌های مربوط به آن را به جامعه تعمیم دهند، هدف فهم پدیده مورد نظر در جامعه‌ای است که نمونه از آن انتخاب شده است. در دلفی، به مشارکت‌کنندگان، اعضای پانل دلفی می‌گویند.

گردشگری شناسایی شد و در مرحله کمی نسبت به اولویت بندی این فرصت‌های شناسایی شده اقدام گردید. نتایج نشان داد در روستاهای استان البرز فرصت‌های کارآفرینی در راستای جاذبه‌های طبیعی و تفریحی در اولویت قرار دارد و بعد از آن گردشگری بومی و سوغات و صنایع دستی قرار دارد. هم‌چنین نتایج نشان داد که راه‌اندازی جاده‌های طبیعت‌گردی و راه‌اندازی خانه‌های روستایی با جزئیات زندگی روستایی از مهم‌ترین فرصت‌های شناسایی شده جهت راه‌اندازی کسب و کار در حوزه گردشگری روستایی است. Rais et al. (۲۰۱۴) مطالعه‌ای با عنوان «صنعت فرآوری مواد غذایی در هند: توانایی، مهارت و فرصت‌های اشتغال» انجام دادند. براساس نتایج این مطالعه مشخص شد که دولت هند تمرکز زیادی نسبت به صنعت فرآوری مواد غذایی دارد. انتظار می‌رود که جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با سیاست‌گذاری آسان شود. در کنار این‌ها نیاز به آموزش نیروی کار غیرماهر برای تامین منابع انسانی، توسعه امکانات زیربنایی مانند سردخانه و امکانات جاده برای تقویت صنعت فرآوری مواد غذایی ضروری است. Tersoo (۲۰۱۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان تجارت محصولات کشاورزی به عنوان یک ابزار واقعی برای توسعه روستایی در نیجریه، فرصت‌های موجود در کسب و کارهای کشاورزی را در چند دسته کسب و کارهای تامین ورودی مزرعه، فرآوری مواد غذایی کشاورزی و بازاریابی و توزیع مواد غذایی کشاورزی تقسیم‌بندی نمودند.

بررسی مطالعات تجربی داخلی و خارجی در خصوص فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کارآفرینانه گویای این حقیقت است که شناسایی فرصت‌های کسب و کار در هر منطقه و هر بخشی متفاوت از سایر جاهاست و نمی‌توان نتایج یک منطقه یا بخش را به سایر جاها تعمیم داد. از این‌رو، در پژوهش حاضر به منظور شناسایی فرصت‌های

پاسخ و در دور دوم و سوم، پرسشنامه با پرسش‌های بسته و باز- پاسخ بود. در تمام دورها، پرسشنامه پژوهش به صورت حضوری و یا از طریق پست الکترونیکی برای اعضای پانل ارسال و از آنها درخواست شد که در جهت مطالعه و تکمیل سؤالات پرسشنامه اقدام نمایند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل محتوا، جداول توزیع فراوانی، محاسبه شاخص روایی محتوایی و ضریب توافق کندانال در قالب نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد. در ادامه در جهت طبقه‌بندی فرصت‌های شناسایی شده بر اساس ماهیت و منشاء آنها اقدام شد. در نهایت، از اعضای پانل دلفی درخواست شد که میزان اهمیت فرصت‌های شناسایی شده برای راه‌اندازی کسب و کارهای کارآفرینانه در شهرستان مسجد سلیمان را براساس دو معیار «قابلیت اجراء» و «سودآوری» در قالب طیف لیکرت پنج درجه‌ای (۱- خیلی کم تا ۵- خیلی زیاد) اولویت‌بندی کنند. در این بخش نسبت به اولویت‌بندی فرصت‌های شناسایی شده در هر طبقه براساس میانگین و انحراف معیار اقدام شد.

یافته‌های پژوهش

در دور اول، داده‌ها و اطلاعات حاصل از پژوهش در خصوص فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا و مقایسه مستمر داده‌ها تجزیه و تحلیل شدند. در این دور، در مجموع تعداد ۳۵ فرصت برای راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان شناسایی شد (جدول ۱) که در قالب پرسشنامه‌ای ساختارمند در اختیار اعضای پانل دلفی در دور دوم قرار گرفت. براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور دوم مشخص شد که مشارکت‌کنندگان نسبت به ۲۸ فرصت شناسایی شده در دور اول برای راه‌اندازی کسب و

شناسایی اعضای پانل (متخصصان) براساس معیارهای مشخص در زمینه موضوع پژوهش نکته مهمی در مطالعات دلفی می‌باشد. معیار انتخاب مشارکت‌کنندگان در مطالعه دلفی حاضر مواردی نظیر: (۱) کارآفرینان کشاورزی شهرستان مسجد سلیمان که فرصتی را شناسایی کرده‌اند، (۲) متخصصان و صاحب‌نظران و افراد با تجربه در حوزه‌های کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان، (۳) داشتن تمایل و وقت کافی برای مشارکت در مطالعه بود. برای این منظور، با بررسی و پرس و جوی فراوان (نمونه‌گیری گلوله برفی)، تعدادی از کارآفرینان کشاورزی، متخصصان و صاحب‌نظران و افراد با تجربه در حوزه‌های کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان شناسایی شدند و از آنها درخواست شد که در صورت تمایل در این مطالعه مشارکت کنند. با پیگیری‌های مستمر سرانجام ۲۰ متخصص به عنوان عضو پانل دلفی (مشارکت‌کنندگان) در این مطالعه شناسایی شدند. پژوهشگران و صاحب‌نظران مختلف، مراحل و فرآیندهای متفاوتی برای انجام مطالعه دلفی معرفی نموده‌اند، ولی اکثر آنها معتقدند که مطالعه دلفی بایستی تا جایی ادامه یابد که نسبت به موضوع مورد نظر اجماع حاصل شود (احمدی و همکاران، ۱۳۷۸). در مطالعه دلفی، اجماع گروهی زمانی حاصل می‌شود که حداقل دو- سوم (۶۶ درصد) مشارکت‌کنندگان نسبت به موضوع مورد نظر بر اساس طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای (۱- کاملاً موافقم، ۲- موافقم، ۳- بی‌نظم، ۴- مخالفم و ۵- کاملاً مخالفم) توافق (نظر کاملاً موافقم و موافقم) داشته باشند (Warner et al., 2016). در این پژوهش، پس از سه دور، نسبت به فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان، اجماع حاصل شد. هر دور نزدیک دو هفته (۱۵ روز) و کل مطالعه حدود یک ماه و نیم (۴۵ روز) طول کشید. ابزار اصلی پژوهش در دور اول مطالعه دلفی پرسشنامه با پرسش‌های باز-

کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان اجماع
نظر داشتند و تعداد ۷ فرصت به دلیل عدم توافق، حذف شدند (جدول ۱).

جدول ۱- فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی (دور دوم)

ردیف	فرصت	درصد توافق
۱	کشت گیاهان دارویی	۹۵
۲	گسترش باغات کنار(سدر)	۹۵
۳	کشت کلزا	۷۰
۴	کشت سیب زمینی	۶۰
۵	کاشت هندوانه	۴۰
۶	احداث باغ انگور	۵۰
۷	کاشت گیاه آلوئه ورا	۸۰
۸	پرورش قارچ	۱۰۰
۹	تولید ورمی کمپوست	۷۰
۱۰	تولید بذر محصولات	۸۰
۱۱	تهیه کمپوست از بقایای گیاهی و فضولات دامی	۸۰
۱۲	احداث و توسعه باغات	۷۵
۱۳	گلخانه مدرن و صنعتی برای تولید محصولات گلخانه‌ای	۹۵
۱۴	پرورش زالو	۶۰
۱۵	پرورش ماهیان زینتی	۴۵
۱۶	پرورش ماهیان گرمابی	۶۵
۱۷	پرورش مرغ تخم گذار	۹۵
۱۸	پرورش مرغ گوشتی	۸۵
۱۹	پرورش کبک، شتر مرغ، بلدرچین و بوقلمون	۸۵
۲۰	پرورش مرغ بومی	۸۵
۲۱	پرورش زنبور عسل	۹۰
۲۲	پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجد سلیمان به صورت قفسی	۱۰۰
۲۳	پرورش بز بومی	۶۰
۲۴	پرورش گوسفند بختیاری	۷۰
۲۵	پرورش گاو بومی	۷۰
۲۶	فرآوری پوست دام	۸۰
۲۷	فرآوری انواع میوه‌جات و سبزیجات به صورت خشک، کنسرو و ...	۷۰
۲۸	بسته‌بندی انواع تولیدات گلخانه‌ای	۸۵
۲۹	تولید ترشیجات و خیارشور	۷۰
۳۰	بسته‌بندی صنعتی گیاهان دارویی به صورت "تی بگ"	۹۰
۳۱	بسته‌بندی انواع گیاهان دارویی	۹۵
۳۲	فرآوری گیاهان دارویی	۹۵
۳۳	بسته بندی عسل	۹۰
۳۴	تولید خوراک دام و طیور	۸۵
۳۵	تولید تولید و فرآوری لبنیات	۸۵

جدول ۲- فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی (دور سوم)

ردیف	فرصت	درصد توافق
۱	کشت گیاهان دارویی	۱۰۰
۲	گسترش باغات کنار(سدر)	۸۰
۳	کشت کلزا	۷۰
۴	بسته‌بندی محصولات دامی همچون کشک و دیگر محصولات مشابه	۱۰۰
۵	تولید جوانه شامل گندم، جو و برنج و...	۷۵
۶	کاشت گیاه آلوئه ورا	۸۵
۷	پرورش قارچ	۸۵
۸	تولید ورمی کمپوست	۷۵
۹	تولید بذر محصولات	۷۵
۱۰	تهیه کمپوست از بقایای گیاهی و فضولات دامی	۸۵
۱۱	احداث و توسعه باغات	۸۰
۱۲	احداث گلخانه مدرن و صنعتی برای تولید محصولات گلخانه‌ای	۱۰۰
۱۳	پرورش مرغ تخم گذار	۹۰
۱۴	پرورش مرغ گوشتی	۹۵
۱۵	پرورش کبک، شتر مرغ، بلدرچین و بوقلمون	۹۵
۱۶	پرورش مرغ بومی	۷۵
۱۷	پرورش زنبور عسل	۸۵
۱۸	پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجدها به صورت قفسی	۹۵
۱۹	پرورش گوسفند بختیاری	۹۰
۲۰	پرورش گاو بومی	۷۰
۲۱	فرآوری پوست دام	۸۰
۲۲	فرآوری انواع میوه‌جات و سبزیجات به صورت خشک، کنسرو و ...	۸۰
۲۳	بسته‌بندی انواع تولیدات گلخانه‌ای	۷۵
۲۴	تولید ترشیجات و خیارشور	۹۰
۲۵	بسته بندی عسل	۹۵
۲۶	تولید خوراک دام و طیور	۸۰
۲۷	تولید تولید و فرآوری لبنیات	۸۵
۲۸	بسته‌بندی صنعتی گیاهان دارویی به صورت "تی بگ"	۸۵
۲۹	بسته‌بندی انواع گیاهان دارویی	۹۰
۳۰	فرآوری گیاهان دارویی	۹۰

ضریب توافق کندال = ۰/۸۵ سطح معناداری = ۰/۰۰۳

جدول ۳- طبقه‌بندی و توصیف وضعیت فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی

رتبه	میانگین (انحراف معیار)	فرصت‌ها	طبقات
۱	۴/۶۵ (۰/۴۹)	کشت گیاهان دارویی	فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی
۲	۴/۴۵ (۰/۵۱)	احداث گلخانه مدرن و صنعتی برای کاشت محصولات گلخانه‌ای	
۳	۴/۳۰ (۰/۸۶)	پرورش قارچ	
۴	۴/۲۵ (۰/۹۱)	گسترش باغات کنار (سدر)	
۵	۴/۲۵ (۰/۹۷)	کاشت گیاه آلوئه‌ورا	
۶	۴/۲۵ (۱/۰۲)	احداث و توسعه باغات	
۷	۴/۰۰ (۰/۹۲)	کشت کلزا	
۱	۴/۵۰ (۰/۶۱)	پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجدسلیمان به صورت قفسی	فرصت‌های حوزه علوم دامی و آبزیان
۲	۴/۴۵ (۰/۷۶)	پرورش کبک، شتر مرغ، بلدرچین و بوقلمون	
۳	۴/۴۰ (۰/۷۵)	پرورش مرغ گوشتی	
۴	۴/۳۵ (۰/۶۷)	پرورش گوسفند بختیاری	
۵	۴/۳۰ (۰/۹۸)	پرورش زنبور عسل	
۶	۴/۲۵ (۰/۹۷)	پرورش مرغ بومی	
۷	۴/۱۵ (۰/۹۳)	پرورش مرغ تخم‌گذار	
۸	۴/۱۰ (۱/۰۷)	پرورش گاو بومی	
۱	۴/۵۵ (۰/۵۱)	بسته‌بندی محصولات دامی همچون کشک و دیگر محصولات مشابه	فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی
۲	۴/۴۵ (۰/۸۲)	بسته‌بندی انواع گیاهان دارویی	
۳	۴/۳۵ (۰/۸۱)	بسته‌بندی صنعتی گیاهان دارویی به صورت "تی بگ"	
۴	۴/۳۰ (۰/۷۳)	بسته بندی عسل	
۵	۴/۰۵ (۱/۱۴)	بسته‌بندی انواع تولیدات گلخانه‌ای	
۱	۴/۵۰ (۰/۸۳)	فرآوری گیاهان دارویی	فرصت‌های تولید و فرآوری محصولات کشاورزی
۲	۴/۳۰ (۰/۸۰)	تولید ترشیجات و خیارشور	
۳	۴/۳۰ (۰/۸۶)	تهیه کمپوست از بقایای گیاهی و فضولات دامی	
۴	۴/۲۵ (۰/۹۱)	فرآوری پوست دام	
۵	۴/۱۵ (۰/۸۷)	تولید خوراک دام و طیور	
۶	۴/۱۵ (۰/۹۳)	تولید ورمی کمپوست	
۷	۴/۱۵ (۱/۰۴)	تولید تولید و فرآوری لبنیات	
۸	۴/۱۰ (۰/۸۵)	تولید بذر محصولات کشاورزی	
۹	۴/۰۰ (۰/۸۶)	تولید جوانه شامل گندم، جو و برنج و...	
۱۰	۴/۰۰ (۰/۹۲)	فرآوری انواع میوه‌جات و سبزیجات به صورت خشک، کنسرو و ...	

به‌دست آمده در خصوص این پرسش، تعداد دو فرصت جدید برای راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان شناسایی شد که عبارتند از: بسته‌بندی محصولات دامی همچون

علاوه بر این، در دور دوم در قالب یک سؤال باز- پاسخ از مشارکت‌کنندگان درخواست شد که در صورت امکان، فرصت‌های دیگری را به لیست اضافه کنند. براساس نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات

کشاورزی؛ و فرآوری گیاهان دارویی (با میانگین ۴/۵۰) مهمترین فرصت‌های تولید و فرآوری محصولات کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان می‌باشند.

بحث و نتیجه‌گیری

براساس یافته‌های پژوهش فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان در چهار دسته شامل «فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی»، «فرصت‌های حوزه علوم دامی و آبزیان»، «فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی» و «فرصت‌های تولید و فرآوری محصولات کشاورزی» دسته‌بندی شدند. طبقه فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی شامل مواردی نظیر کشت گیاهان دارویی، گسترش باغات کنار (سدر)، کشت کلزا، کاشت گیاه آلوئه‌ورا، پرورش قارچ، احداث و توسعه باغات و احداث گلخانه مدرن و صنعتی برای کاشت محصولات گلخانه‌ای بودند. این یافته با نتایج مطالعات شیری و همکاران (۱۴۰۰)، حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۸) بخشی و همکاران (۱۳۹۶) و ترسو (۲۰۱۴) همراستا است. افزون بر این مشخص شد که کشت گیاهان دارویی مهمترین فرصت در طبقه علوم زراعی و باغی است. در توضیح این یافته می‌توان گفت با توجه به این‌که گیاهان دارویی از ارزش خاصی در علوم زیستی، پزشکی و دام‌پزشکی به لحاظ پیشگیری و درمان بیماری برخوردار است، لذا در سال‌های اخیر استفاده از گیاهان دارویی به دلیل اثبات اثرات مفید آن، ارزان بودن، نداشتن اثرات جانبی و همچنین سازگار بودن با محیط‌زیست روز به روز در حال افزایش است. افزون بر این، شهرستان مسجد سلیمان دارای پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های محلی و طبیعی مناسبی برای کشت و پرورش گیاهان دارویی است که تاکنون مورد توجه

کشک و دیگر محصولات مشابه و تولید جوانه شامل گندم، جو و برنج بودند.

براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در دور سوم مشخص شد که مشارکت‌کنندگان نسبت به ۳۰ فرصت شناسایی شده در دور دوم برای راه‌اندازی کسب و کارهای کارآفرینانه در شهرستان مسجد سلیمان اجماع نظر داشتند (جدول ۲). به عبارت دیگر، با توجه به این‌که میزان شاخص روایی محتوایی (CVI)^۱ برای ۳۰ فرصت راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان بیشتر از ۷۰ درصد بود، لذا می‌توان گفت که کلیه افراد مورد مطالعه در مورد این فرصت‌های اجماع نظر دارند.

ضریب توافق کندال برای این مرحله از دلفی ۰/۸۵ درصد (با سطح معناداری ۰/۰۰۳) به دست آمد که نشان می‌دهد بیش از دو سوم از اعضای پانل دلفی در رابطه با فرصت‌های شناسایی شده اجماع نظر داشتند. در ادامه، پس از بررسی دقیق منشاء و ماهیت، فرصت‌های شناسایی شده به چهار طبقه «فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی»، «فرصت‌های حوزه علوم دامی و آبزیان»، «فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی» و «فرصت‌های تولید و فرآوری محصولات کشاورزی» تقسیم‌بندی شدند (جدول ۳).

نتایج حاصل از رتبه‌بندی فرصت‌های شناسایی شده در جدول ۳، نشان می‌دهد که کشت گیاهان دارویی (با میانگین ۴/۶۵) مهمترین فرصت‌های حوزه علوم زراعی و باغی؛ پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجد سلیمان به صورت قفسی (با میانگین ۴/۵۰) مهمترین فرصت‌های حوزه علوم دامی و آبزیان؛ بسته‌بندی محصولات دامی همچون کشک و دیگر محصولات مشابه (با میانگین ۴/۵۵) مهمترین فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات

سرمایه، امکان ایجاد اشتغال برای بخش وسیعی از مردم محلی می‌تواند نقش مهمی در افزایش تولید منطقه‌ای و ملی آبریزان و ایجاد اشتغال مولد در شهرستان مسجد سلیمان داشته باشد.

در دسته فرصت‌های طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی مواردی نظیر بسته‌بندی محصولات دامی همچون کشک و دیگر محصولات مشابه، بسته‌بندی انواع تولیدات گلخانه‌ای، بسته‌بندی عسل، بسته‌بندی صنعتی گیاهان دارویی به صورت "تی‌بگ" و بسته‌بندی انواع گیاهان دارویی وجود دارد. این یافته با نتایج مطالعات شیری و همکاران (۱۴۰۰) و اکبری و همکاران (۱۳۹۸) همراستا می‌باشد. یافته‌های پژوهش بیانگر این بود که بسته‌بندی محصولات دامی همچون کشک و دیگر محصولات مشابه مهمترین فرصت در دسته طراحی و بسته‌بندی محصولات کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان بود. در توضیح و تشریح اهمیت این فرصت‌ها می‌توان گفت که بسته‌بندی در صنایع مختلفی دارای اهمیت است، اما بسته‌بندی محصولات دامی و کشاورزی باعث نگهداری و حفاظت کالا در برابر عوامل محیطی و همچنین پل ارتباطی میان مصرف‌کننده و تولیدکننده محصول است. بسته‌بندی مناسب محصولات کشاورزی نقش مهمی در تصمیم‌گیری مشتریان در زمان خرید خواهد داشت و می‌تواند بهترین معرف برای محصول باشد. در مورد اهمیت بسته‌بندی فرآورده‌های دامی و کشاورزی باید گفت که کیفیت این بسته‌بندی باعث می‌شود که محصولات کشاورزی و دامی از فساد، له‌شدگی، آسیب‌دیدگی و ... در امان بمانند. نکته قابل توجه آن‌که بسته‌بندی مرغوب محصولات دامی و کشاورزی یکی از مهم‌ترین ارکان صادرات این محصولات محسوب می‌شود. ضمن این‌که بسته‌بندی سبب می‌شود که حمل و نقل محصول نیز آسان‌تر بوده و در مسافت‌های طولانی بدون نگرانی از هدر

قرار نگرفته‌اند. بنابراین، کشت گیاهان دارویی در شهرستان مسجد سلیمان می‌تواند به عنوان یک ضرورت محلی و ملی و در چارچوب یک برنامه مشخص و جامع، خودکفایی دارویی، اشتغال و توسعه بخش کشاورزی را در منطقه و کشور به دنبال داشته باشد.

فرصت‌های حوزه علوم دامی و آبریزان شامل مواردی نظیر پرورش مرغ تخم‌گذار، پرورش مرغ گوشتی، پرورش کبک، شتر مرغ، بلدرچین و بوقلمون، پرورش مرغ بومی، پرورش زنبور عسل، پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجدسلیمان به صورت قفسی، پرورش گوسفند بختیاری و پرورش گاو بومی بودند. این نتایج با یافته‌های مطالعه شیری و همکاران (۱۴۰۰) مطابقت دارند. در این بخش نتایج نشان داد که پرورش ماهی در حاشیه سدهای مسجدسلیمان به صورت قفسی مهمترین فرصت در حوزه علوم دامی و آبریزان است. در توضیح اهمیت این فرصت می‌توان گفت که آمار و اطلاعات جهانی حاکی از آن است که تقاضا برای مصرف آبریزان در سراسر دنیا رو به افزایش است (رضانژاد و همکاران، ۱۳۹۲). در کشور ایران نیز که بیشتر جمعیت آن در نواحی دور از دریا زیست می‌کنند، با توجه به رشد آگاهی مردم و انتشار اطلاعات درباره خواص استفاده از آبریزان مصرف آن رو به گسترش است. از آنجایی که شهرستان مسجد سلیمان دارای سدها و آب‌های آزاد فراوانی است که امکان و بسترهای پرورش ماهی در قفس در این منطقه فراهم است. بنابراین، پرورش ماهی در قفس به دلایل مختلف از قبیل وجود پتانسیل عظیم از سدهای مختلف در شهرستان مسجد سلیمان، وجود تکنولوژی لازم در کشور و منطقه برای پرورش ماهی در قفس، سهولت ساخت و نصب آن بر روی دریاچه و امکان جا به جایی مزرعه، نیاز به سرمایه‌گذاری اولیه و ثابت کمتر و بازگشت سریع

فرآوری گیاهان دارویی در کشور و به طور خاص در شهرستان مسجد سلیمان منجر شود. یافته‌های این مطالعه دستاوردهای نظری و کاربردی مناسبی برای توسعه کسب و کارهای کشاورزی در بر دارد. در بحث دستاوردهای نظری، انجام این مطالعه به ادبیات مفهوم فرصت و فرصت‌های کارآفرینانه در بخش کشاورزی کمک می‌کند و در بحث دستاوردهای کاربردی، این مطالعه با شناسایی مهم‌ترین فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی در شهرستان مسجد سلیمان به سیاست‌گذاران و مدیران در جهت توسعه کشاورزی و کسب و کارهای کشاورزی کمک می‌کند. از این‌رو، سیاست‌گذاران، مدیران و افراد جویای کار و کارآفرینان بالقوه در شهرستان مسجد سلیمان می‌توانند از این فرصت‌ها در جهت راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی استفاده کنند. در این راستا، پیشنهاد می‌شود که سازمان‌هایی نظیر پارک علم و فناوری، سازمان صنعت، معدن و تجارت و همچنین، جهاد کشاورزی در طی فراخوان‌هایی از سرمایه‌گذاران و افراد علاقه‌مند به اشتغال در شهرستان مسجد سلیمان دعوت نمایند و آنان را در راستای سرمایه‌گذاری و راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی حمایت نمایند. هم‌چنین، لازم است این سازمان‌ها با تهیه و تدارک کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی مختلف به این افراد در راستای اشتغال در کسب و کارهای موردنظر کمک نمایند. در نهایت، با توجه به این‌که در شهرها و استان‌های مختلف کشور، پتانسیل‌ها و قابلیت‌های متفاوتی وجود دارد، لذا قابلیت استفاده از نتایج این پژوهش در سایر مناطق کشور مورد تردید است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که این مطالعه در سایر مناطق کشور به منظور شناسایی فرصت‌های راه‌اندازی کسب و کارهای کشاورزی با هدف بهبود و ارتقای وضعیت اشتغال، کارآفرینی و در نهایت توسعه اقتصادی کشور طراحی و اجرا گردد.

رفت محصولات انجام گیرد. این در حالی است که محصولات دامی فراوانی با توجه به بافت عشایری و دامداری شهرستان مسجد سلیمان تولید می‌شود، ولی کار خاصی در زمینه بسته‌بندی و فرآوری این محصولات تاکنون انجام نشده است. لذا بسته‌بندی محصولات دامی در شهرستان مسجد سلیمان می‌تواند به‌عنوان یک فعالیت ارزش‌آفرین در نظر گرفته شود. در نهایت، مشخص شد که در طبقه فرصت‌های تولید و فرآوری محصولات کشاورزی مواردی نظیر تولید ورمی کمپوست، تولید جوانه شامل گندم، جو و برنج و...، تولید بذر محصولات کشاورزی، تهیه کمپوست از بقایای گیاهی و فضولات دامی، فرآوری پوست دام، فرآوری انواع میوه‌جات و سبزیجات به صورت خشک، کنسرو و...، تولید ترشیجات و خیارشور، تولید خوراک دام و طیور، تولید و فرآوری لبنیات و فرآوری گیاهان دارویی وجود دارد. این یافته با نتایج مطالعات شیری و همکاران (۱۴۰۰)، حسینی‌نیا و همکاران (۱۳۹۸)، بخشی و همکاران (۱۳۹۶)، Rais et al. (2014) و Tersoo (2014) مطابقت داشت. در این راستا، یافته‌ها نشان داد که فرآوری گیاهان دارویی مهم‌ترین فرصت در حوزه تولید و فرآوری محصولات کشاورزی است. در تشریح اهمیت این فرصت می‌توان گفت شهرستان مسجد سلیمان با داشتن گونه‌های گیاهان دارویی متنوع و فراوان در کشور می‌تواند ظرفیت قابل توجهی برای به دست آوردن بازارهای محلی، منطقه‌ای و ملی را در این زمینه داشته باشد. به‌گونه‌ای براساس ادعای کارشناسان توسعه کشت و تولید گیاهان دارویی و مهمتر از آن فرآوری گیاهان دارویی می‌تواند جایگزین صنعت نفت در این منطقه شود (آهنگر و عصری، ۱۳۹۲). لذا به نظر می‌رسد تبادل تکنولوژی با کشورهای توانمند در امر فرآوری گیاهان و خدمات انتقال تکنولوژی می‌تواند تا حدود زیادی به توسعه

منابع

۱. احمدی، ف.، نصیریانی، ن. و اباذری، پ. ۱۳۸۷. تکنیک دلفی: ابزاری در تحقیق. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۸(۱): ۱۷۵-۱۸۵.
۲. آهنگر، س. و عصری، ف. ۱۳۹۲. اهمیت و جایگاه فراوری گیاهان دارویی در ایران. سومین همایش ملی گیاهان دارویی، آمل، <https://civilica.com/doc/288297>.
۳. بخشی، م.، فلکی، م.، سیاهی، ر. ۱۳۹۶. بررسی فرصت‌ها و زمینه‌های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان فردوس. اولین همایش ملی فرصت‌های نوین تولید و اشتغال بخش کشاورزی در شرق کشور (در راستای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی)، بیرجند.
۴. پاشایی‌زاده، ح. ۱۳۸۶. نگاهی اجمالی به روش دلفی. پیک نور، ۶(۲): ۷۹-۶۳.
۵. حسینی‌نیا، غ.، مقدس فریمانی، ش.، جلالوند، م. ۱۳۹۸. شناسایی و اولویت‌بندی فرصت‌های کارآفرینی در بخش کشاورزی، مورد مطالعه: شهرستان گلباف از توابع استان کرمان. کارآفرینی در کشاورزی، ۶(۱): ۶۸-۵۳.
۶. خوش‌مرام، م. ۱۳۹۵. طراحی الگویی برای تشخیص فرصت‌های کارآفرینانه در بین کشاورزان استان کرمانشاه. رساله دکتری رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی.
۷. رکابی، ح. ۱۳۸۹. کسب و کار: تعریف، اهداف و انواع. موجود در: <http://www.mgtsolution.com/show/799776745>
۸. رضائزاد، ر.، رفیعی، غ.، بهرامیان، م. ۱۳۹۲. پرورش ماهی قزل‌آلای رنگین‌کمان در قفس رهیافتی جهت افزایش تولید ملی آبزیان. دومین همایش ملی توسعه و پرورش ماهیان سردآبی، ۱۰ و ۱۱ اردیبهشت، شهرکرد.
۹. زالی، م.، رضوی، س.م.، یدالهی فارسی، ج.، کردناثیج، ا. ۱۳۸۹. ارزیابی وضعیت کارآفرینی در ایران: بر اساس نتایج برنامه سال ۲۰۰۸ دیده‌بان جهانی کارآفرینی. تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
۱۰. ساروخانی، ب. ۱۳۸۳. دلفی کیفی، ابزار پژوهش در علوم اجتماعی. مطالعات زنان، ۲(۴): ۱۲۱-۸۵.
۱۱. شریف‌زاده، ا.، محبوبی، م. و عربیون، ا. ۱۳۸۸. تبیین مؤلفه‌های توسعه کسب‌وکارهای کشاورزی در استان گلستان. فصلنامه علمی پژوهشی توسعه کارآفرینی، ۲(۲): ۱۱۲-۸۵.
۱۲. شیری، ن.، مرادنژادی، ه.، مهدی‌زاده، ح. و صی محمدی، س. ۱۴۰۰. فرصت‌های راه‌اندازی تعاونی‌های دانشجویی در دانشگاه ایلام: راهنمایی برای توسعه تعاونی‌های کشاورزی و خدماتی. فصلنامه تعاون و کشاورزی، ۱۰(۳۹): ۹۶-۷۵.
۱۳. کاشانی، س. ۱۳۹۵. ضرورت ایجاد مرکز اسناد نفت در مسجد سلیمان و نقش آن در اشتغال جوانان. نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، تهران.
۱۴. کبری، م.، رشادی، م.، پاداش، ح.، کریمیان راوندی، م. ۱۳۹۸. شناسایی و اولویت‌بندی فرصت‌های کسب و کار در منطقه آزاد تجاری ارس. پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۱(۲): ۳۰۶-۲۹۱.
۱۵. مرکز آمار ایران. ۱۳۹۵. سالنامه آماری کشور ۱۳۹۵. ریاست جمهوری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۱۶. موحدی، ر. و چرختابیان، ط. ۱۳۹۳. تحلیل زمینه‌های خود اشتغالی و اشتغالزایی دروس تخصصی رشته ترویج و آموزش کشاورزی. علوم ترویج و آموزش کشاورزی، ۹(۲): ۱۵۹-۱۴۵.
۱۷. نیک‌رفتار، ط.، نصرتی‌فر، ز. ۱۳۹۶. تحلیل فرصت‌های کارآفرینی در گردشگری روستایی استان البرز. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶، ۵۸-۴۵.
۱۸. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. ۱۳۹۶. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان خوزستان. معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال، دبیر خانه طرح تکاپو، کد گزارش ۹۶-۱۰۱۹.

19. Barringer, B.R. and Ireland, R.D. 2006. Entrepreneurship: Successfully launching new Ventures. Pearson Prentice Hall.

20. Bhagavatula, S., Elfring, T., Van Tilburg, A. and Van De Bunt, G.G. 2010. How social and human capital influence opportunity recognition and resource mobilization in India's handloom industry. *Journal of Business Venturing*, 25 (3): 245-260.
21. Biranvand, A., Seif, M.H., Safa, S. and Mazloumian, S. 2019. An Investigation into the Effective Factors on the Intention to Commercialization of Knowledge in a University: A Case Study. *Library Philosophy and Practice (e-Journal)*.
22. Brettel, M., Mauer, R., Engelen, A. and Küpper, D. 2012. Corporate Effectuation: Entrepreneurial Action and its Impact on R&D Project Performance. *Journal of Business Venturing*, 27(2): 167-184.
23. Corbett, A.C. 2007. Learning asymmetries and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Journal of Business Venturing*, 22: 97-118.
24. Eckhardt, J.T., and Shane, S.A. 2003. Opportunities and Entrepreneurship. *Journal of Management*, 29(3): 333-349.
25. Hansen, D.J., Shrader, R. and Monllor, J. 2011. Defragmenting Definitions of Entrepreneurial Opportunity. *Journal of Small Business Management*, 49(2): 283-304.
26. Moreno, J.D. 2006. An Empirical Analysis of Entrepreneurial Opportunity Identification and Their Decisive Factors: The Case of New Spanish Firms. *International Journal of Entrepreneurship*, 4, 1-43.
27. Rais, M., Acharya, S. and Sharma, N. 2014. Food processing industry in India: S&T capability, skills and employment opportunities. *Journal of Rural Development*, 32(4): 451-478.
28. Singh, R.P. 2000. *Entrepreneurial Opportunity Recognition through Social Networks*. Garland Publishing, New York, NY.
29. Tersoo, P. 2014. Agribusiness as a veritable tool for rural development in Nigeria. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, (14): 26-36.
30. Warner, L.A., Stubbs, E., Murphrey, T.P. and Huynh, P. 2016. Identification of the Competencies Needed to Apply Social Marketing to Extension Programming: Results of a Delphi Study. *Journal of Agricultural Education*, 57(2): 14-32.

